

Полторак А. С., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та маркетингу, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-9752-9431

e-mail: poltorak@mnau.edu.ua

Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад

Анотація. Проаналізовано підходи до трактування поняття «територіальна громада», уточнено види територіальних громад, з'ясовано ознаки територіальної громади. Стверджено, що до основних ознак територіальної громади належать: інтеграційна, територіальна, інтелектуально-комунікативна, майнова, фіскальна, самоврядна, історико-культурна тощо. Виділено основні недоліки в функціонуванні територіальних громад. Наголошено, що запровадження однакових програм соціально-економічного розвитку не є раціональним через те, що кожен регіон чи громада потребує особливих, спеціалізованих дій з боку влади. Визначено принципи, на основі яких відбувається формування добровільного об'єднання територіальних громад в Україні, з-поміж яких: конституційність та законність процесу об'єднання територіальних громад; добровільність суб'єктів об'єднання; економічна ефективність; державна підтримка; повсюдність місцевого самоврядування; прозорість та відкритість; відповідальність. Систематизовано чинники впливу на розробку, затвердження та реалізацію програм економічного й соціального розвитку окремих територіальних громад, а саме: політичні; екологічні; фінансово-економічні; соціальні. З'ясовано, що перелік показників соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади має містити показники, що характеризують демографічну ситуацію; економічну ефективність об'єднаної територіальної громади; фінансову самодостатність; якість та доступність публічних послуг; створення комфортних умов для життя. Розглянуто структурні елементи плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади та наголошено, що основні досягнуті результати реалізації плану розвитку територіальної громади необхідно оприлюднювати у регіональних засобах масової інформації задля дотримання принципів гласності, відкритості, прозорості та доступності.

Ключові слова: організація; менеджмент; соціально-економічний розвиток; територіальна громада.

Poltorak Anastasiia, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Management and Marketing, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Organization of Socio-Economic Development of Territorial Communities

Abstract. Introduction. Participants of the territorial community are united by a common territory of permanent residence, social interaction with each other, common territorial interests and needs of local significance, self-identification, common values and historical events, communal property, etc.

Purpose. The purpose of the article is to deepen the theoretical and methodological foundations of the organization of socio-economic development of territorial communities.

Results. The main shortcomings in the functioning of territorial communities are highlighted, among which: the presence of differences in the priority needs of communities and actions by local authorities to meet them; lack of a coordinated feedback mechanism with the local population; insufficient level of quality of services provided by local authorities; insufficient number of employees in local authorities. It is emphasized that the introduction of equal programs of socio-economic development is not rational because each region or community needs special, specialized actions by the authorities.

The principles on the basis of which the voluntary association of territorial communities in Ukraine is formed are determined, among which: constitutionality and legality of the process of association of territorial communities; voluntariness of the subjects of the association; economic efficiency; state support; ubiquity of local self-government; transparency and openness; responsibility.

Factors influencing the development, approval and implementation of programs of economic and social development of individual territorial communities are systematized, namely: political; ecological; financial and economic; social and others.

Conclusions. It was found that the list of indicators of socio-economic development of the united territorial community should contain indicators that characterize the demographic situation; economic efficiency of the united territorial community; financial self-sufficiency; quality and availability of public services; creating comfortable living conditions. The structural elements of the plan of socio-economic development of the united territorial community are considered and it is emphasized that the main results of the plan of development of the territorial community should be published in regional media in order to adhere to the principles of transparency, openness and transparency.

Keywords: organization, management, socio-economic development, territorial community.

JEL Classification: H 20; H 70;

Постановка проблеми. Основною запорукою стабільного розвитку економіки країни є забезпечення соціально-економічного розвитку її регіонів (у т. ч. об'єднаних громад). Оскільки економічні показники територіальної громади не є визначальними у забезпеченні необхідних умов життя населення країни, а тенденції соціального розвитку громад, своєю чергою, визначають якість та рівень життя громадян у відповідному регіоні та країні в цілому, важливим є підтримка обох напрямків.

Варто зазначити необхідність економічного розвитку територіальної громади задля можливості забезпечення подальшого її соціального розвитку. Тобто дані напрями розвитку територіальної громади (економічні та соціальні) є взаємозалежними та взаємодоповнюючими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до Закону України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна

громада – це «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [1].

Процес об'єднання територіальних громад в Україні розпочато з 5 березня 2015 року. 12 червня 2020 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей [2].

На сьогодні за даними Порталу об'єднаних громад України «Gromada.info» налічується 1469 громад.

Кожен автор має власне бачення характеристики явища територіальна громада, тому розглянемо деякі дефініції даного поняття різними науковцями (табл. 1).

Таблиця 1 Підходи до трактування поняття «територіальна громада»

Автори	Визначення поняття «територіальна громада»
Альошина Н. М. [3]	Територіальна громада – це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб – жителів (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців), що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста і безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення та пов'язані індивідуально-територіальними зв'язками системного характеру.
Батанов О. В. [4]	Територіальна громада – це територіальна спільність, що складається з фізичних осіб – жителів, що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на даній території нерухомим майном, сплачують комунальні податки та пов'язані територіально-особистісними зв'язками системного характеру.
Остапенко О. Г., Барановська Т. М. [5]	Територіальна громада як первинний системо утворюючий елемент місцевого самоврядування насамперед є «природною» корпоративною одиницею, автономність якої виходить не з державної влади, а з суверенітету народу.
Лісман Т. А. [6]	Виділили 2 концептуальні підходи щодо розуміння і визначення категорії «територіальна громада»: за пріоритетністю територіально-інтеграційної ознаки, що передбачає прив'язування територіальної громади до певного населеного пункту як природної територіальної одиниці, у межах якої жителі об'єднуються для здійснення повсякденної діяльності та за критерієм переваги соціальних зв'язків і взаємодії між членами громади на основі спільних інтересів.
Парамзіна Т. В. [7]	Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, що мають єдиний адміністративний центр, сільську раду.

Джерело: узагальнено автором

Мельник Д. розділяє функції територіальних громад: за рівнями управління (регіональні, національні, міжнародні), об'єктами та суб'єктами, способами, засобами та методами, межами та суб'єктом впливу, засобами реалізації та характером [8].

Територіальна громада є соціально-правовим явищем. Відповідно до Статті 140 Конституції України виділяють такі види територіальних громад [9]: територіальна громада села; добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл; територіальна громада селища; територіальна громада міста.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є поглиблення теоретико-методичних засад організації соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погорілко В. пропонує власну класифікацію територіальних громад та поділяє їх на основні (базовий рівень) та факультативні (асоційований рівень). Схематично представимо дану класифікації на рис. 1. Науковці виділяють різні ознаки територіальної громади та називають їх дещо по-різному, проте сутність їх є схожою. Узагальнимо основні ознаки територіальної громади на рис. 2.

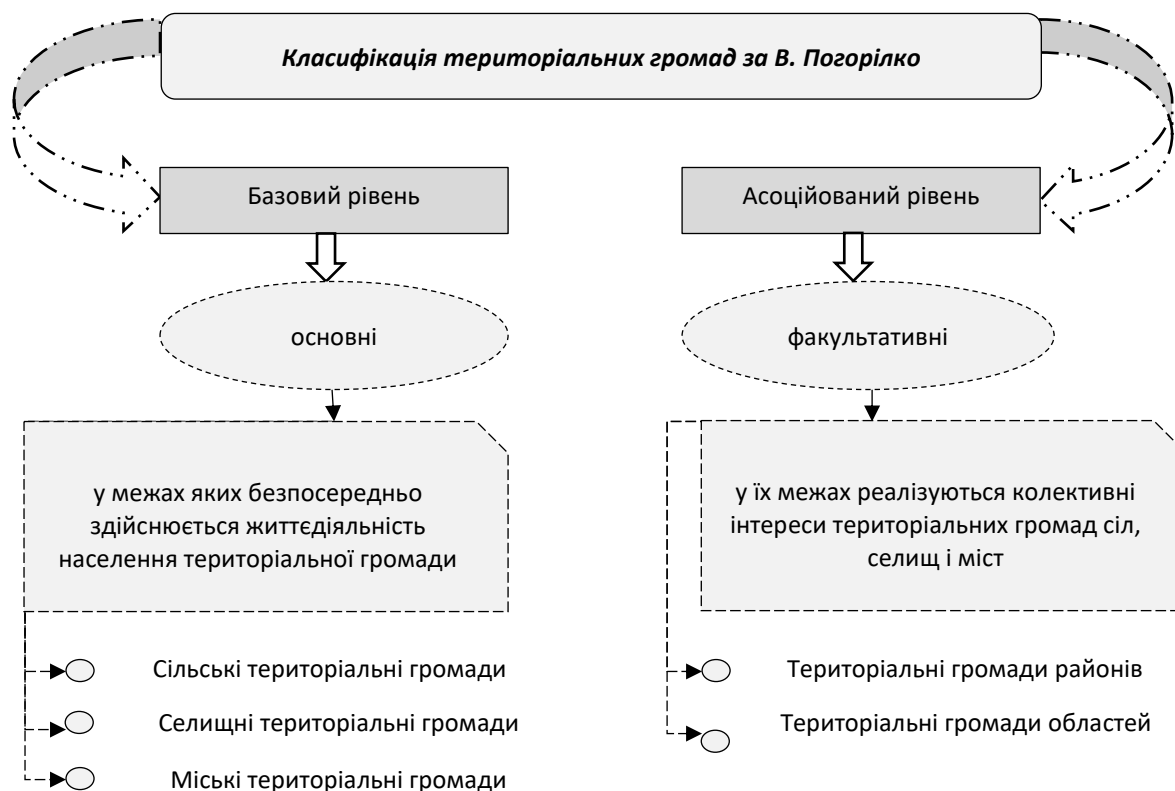

Рисунок 1 – Класифікація територіальних громад, запропонована В. Погорілко

Джерело: узагальнено на основі [10; 11]

Рисунок 2 – Основні ознаки територіальної громади

Джерело: узагальнено на основі [10; 11]

Схарактеризуємо детальніше кожну з 1) інтеграційна або інтегративна ознака представлених на рис. 2 ознак територіальної громади: пояснюється тим, що територіальна громада виникає шляхом об'єднання всіх місцевих жителів, які

проживають в даній місцевості на постійній основі, це стосується як громадян країни, так і іноземців та осіб без громадянства (які постійно проживають на даній території);

2) територіальна ознака характеризується тим, що громада формується на основі осіб, які пов'язані спільною територією постійного місця проживання;

3) інтелектуальна або інтелектуально-комунікативна – основою створення територіальної громади є також наявність спільних інтересів та потреб у її учасників та необхідність їх задоволення і розв'язання проблем місцевого значення, для цього створюються відповідні громадські інфраструктури громади (громадські об'єднання, органи самоорганізації, місцевого самоврядування, суб'єкти підприємницької діяльності, організації, засоби масової інформації тощо);

4) майнова – полягає в тому, що територіальна громада є суб'єктом права комунальної власності та має повне законне право на володіння, розпорядження та використання належним їй майном на власний розсуд згідно з чинним законодавством задля задоволення власних потреб та розв'язання проблем місцевого значення;

5) фіскальна ознака полягає в тому, що учасники територіальної громади є платниками (окрім загальних податків) місцевих податків і зборів згідно з чинним законодавством;

6) самоврядна (об'єднано ознаку функціонально-цільового спрямування та організаційну) – кожна територіальна громада відповідно до законодавства України має право на здійснення місцевого самоврядування (тобто запроваджувати організаційну систему для здійснення місцевого самоврядування, самостійно виконувати покладені на неї функції та розв'язувати питання місцевого значення);

7) історико-культурна ознака характеризується тим, що учасників громади пов'язують історичні та культурні аспекти, соціокультурні надбання (традиції, звичаї, свята, символіка, перекази, пам'ятні споруди, історичні події тощо).

Поділяємо думку Г. Коваль, що територіальну громаду вважається сформованою лише тоді, коли більшість її членів будуть ідентифікувати себе з нею (усвідомлюючи наявність спільних інтересів і беручи участь у їх реалізації) [11].

Таким чином, учасників територіальної громади об'єднують спільна територія постійного проживання, соціальна взаємодія один з одним, спільні територіальні інтереси та потреби місцевого значення, самоідентифікація, спільні цінності та історичні події, комунальна власність тощо.

На сьогодні основними недоліками в функціонування територіальних громад є:

- наявність розбіжностей в першочергових потребах громад та діями з боку місцевої влади на їх задоволення;

- відсутність злагодженого механізму зворотного зв'язку з місцевим населенням;

- недостатній рівень якості послуг, що надаються місцевими органами влади;

- недостатня кількість працівників в місцевих органах влади та інші.

Погоджуємося зі ствердженням Т. Парамзіної, що основне призначення територіальної громади полягає в забезпеченні життєдіяльності певної території самостійно або через органи місцевого самоврядування [12].

Оскільки запроваджувати однакові програми соціально-економічного розвитку одночасно по всій країні досить складно та не завжди є раціональним тому, що кожен регіон чи громада потребує особливих, спеціалізованих дій з боку влади, задля цього й було прийнято рішення щодо створення об'єднаних територіальних громад та делегування певних повноважень на місця.

Міністерством розвитку громад та територій України здійснюється моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів, визначається рейтингова оцінка регіонів та проводиться розрахунок індексу регіонального людського розвитку.

Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII (Стаття 2) визначено 7 принципів, на основі яких відбувається формування добровільного об'єднання територіальних громад в Україні, серед них [13]:

- конституційність та законність процесу об'єднання територіальних громад;

- добровільність суб'єктів об'єднання;

- економічна ефективність;

- державна підтримка;

- повсюдність місцевого самоврядування;

- прозорість та відкритість (як процесу створення, так і діяльності об'єднаної територіальної громади);

- відповідальність.

Планування соціально-економічного розвитку територіальної громади також відбувається за дотримання певних принципів, представлених на рис. 3.

Відповідно до Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 75 від 30.03.2016 р. план (програма) соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади – «це документ, що визначає стратегічні цілі та пріоритети розвитку об'єднаної територіальної громади на коротко- та середньостроковий період (3 – 5 років), конкретизує завдання та заходи у рамках таких цілей та пріоритетів, відповідальних виконавців та строки виконання заходів, обсяги фінансування, джерела фінансування та індикатори (показники) оцінки результативності виконання заходів плану» [14].

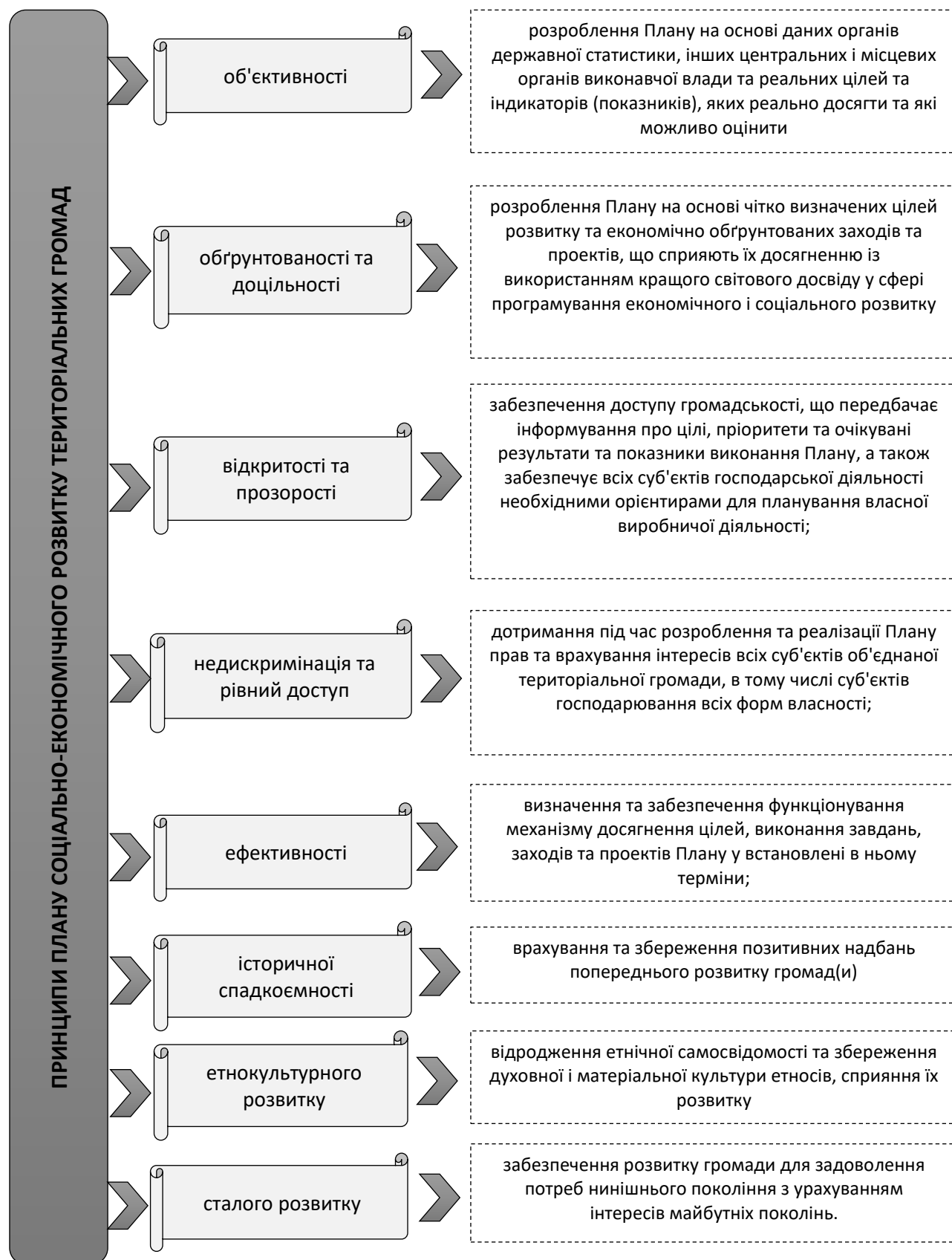

Рисунок 3 – Принципи формування Плану соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: побудовано автором на основі [14]

Відповідно до Статті 2 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного й соціального розвитку України» визначено основні принципи, на яких базується державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку [15]:

- цілісності;
- об'єктивності;
- науковості;
- гласності;
- самостійності;
- рівності;
- дотримання загальнодержавних інтересів.

Таким чином, наголошуємо на певній повторюваності принципів, на які спирається діяльність територіальних громад, функціонує місцеве самоврядування, базується державне прогнозування та розробка програм тощо. Це пояснюється взаємозв'язком між всіма переліченими елементами, кінцеві цілі діяльності яких полягають у забезпеченні ефективності реалізованих програм соціально-економічного розвитку як регіонів, так і держави в цілому.

Планування діяльності та розробка програм соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад пов'язана з системою державного прогнозування економічного і соціального розвитку в цілому.

Згідно з Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» державне прогнозування економічного і соціального розвитку – «є науково обґрунтованим передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку» [15]. На розробку, затвердження та реалізацію програм економічного і соціального

розвитку як держави в цілому, так і окремих територіальних громад, впливають різні чинники, серед яких:

- політична (нестабільна політична ситуації в країні, втручання міжнародних організацій у діяльність держави);
- екологічні (природні явища, катаклізми тощо);
- фінансово-економічні (світові та державні кризи, нестабільність економіки, національної грошової одиниці);
- соціальні (демографічні показники тощо) та інші.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України затвердило Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади відповідним Наказом № 75 від 30.03.2016 р., які можуть застосовуватися під час формування і реалізації прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади органами місцевого самоврядування міської, селищної та сільської об'єднаної територіальної громади [14].

У даних методичних рекомендаціях зазначені основні методичні засади щодо розроблення програми (плану) соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, фінансове забезпечення реалізації розробленого плану, процес експертизи та його затвердження, вимоги щодо організації, контролю та моніторингу.

Фінансування реалізації плану та програм соціально-економічного розвитку територіальної громади може здійснюватися шляхом декількох джерел, перелічених на рис. 4.

Згідно з затвердженими Методичними рекомендаціями система прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади повинна містити складові, представлені на рис. 5 [14].

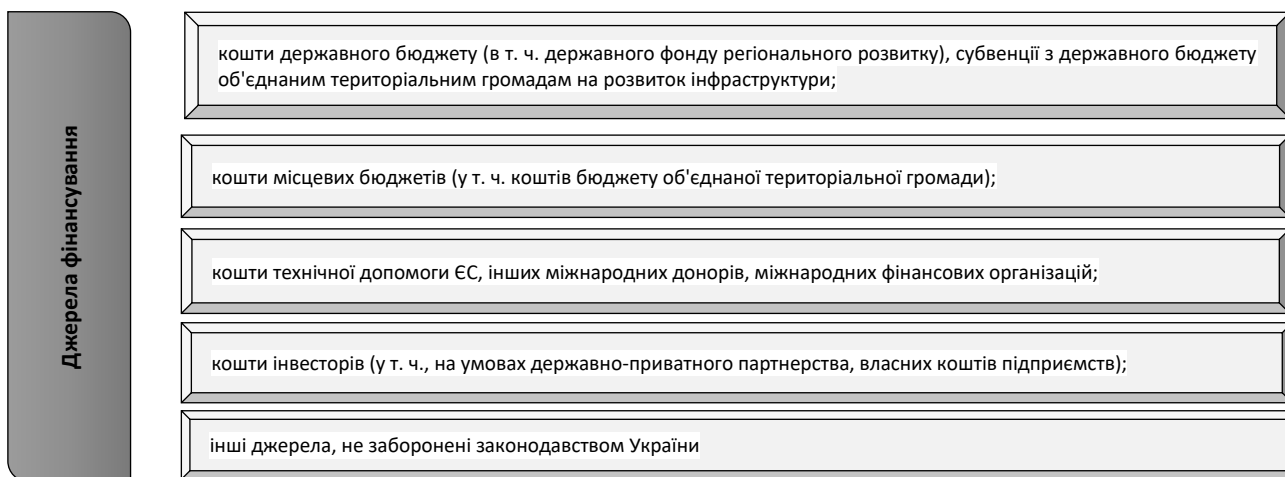

Рисунок 4 – Джерела фінансування реалізації плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади

Джерело: представлено автором на основі [14]

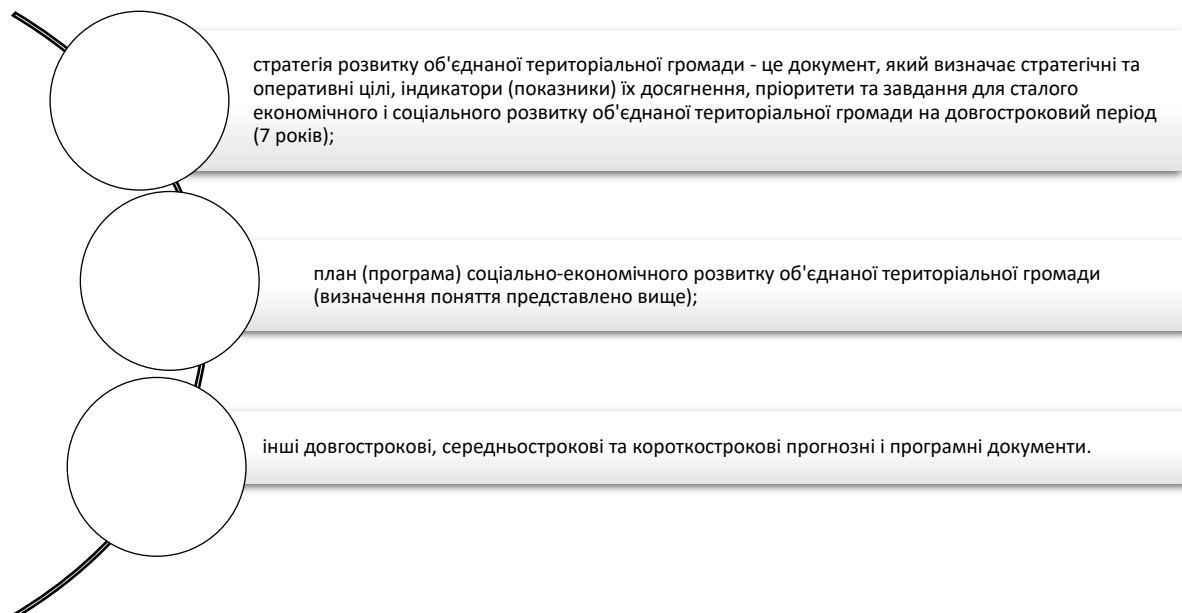

Рисунок 5 – Складові системи прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади

Джерело: представлено автором на основі [14]

Структура плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади та орієнтовний перелік показників соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади представлені як Додатки до Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади.

Орієнтовний перелік показників соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, відповідно до Методичних рекомендацій, може містити показники, що характеризують [14]:

1) демографічну ситуацію (чисельність населення, що постійно проживає; демографічне навантаження; природний приріст населення, індикатор внутрішньої міграції тощо);

2) економічну ефективність об'єднаної територіальної громади (кількість підприємств, кооперативів; кількість проектів регіонального розвитку місцевого спрямування, що знаходяться на етапі реалізації та обсяг їх фінансування);

3) фінансову самодостатність (обсяг доходів загального фонду бюджету об'єднаної територіальної громади; капітальні видатки бюджету; частка базової дотації в загальному обсязі видатків; обсяг бюджетних надходжень від різних джерел тощо) [16-17];

4) якість та доступність публічних послуг (середня наповнюваність групи дошкільного навчального закладу та класів загальноосвітньої

школи; частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання за різними навчальними дисциплінами 160 і більше балів тощо);

5) створення комфортних умов для життя (частка домогосподарств, забезпечених централізованим водопостачанням, водовідведенням; частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів тощо).

Загалом в орієнтованому переліку показників соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади пропонується 37 найменувань різних показників.

План соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади для більшої ефективності рекомендовано розробляти в середньостроковій перспективі – не менше ніж 3 роки та починати розробку не пізніше ніж через місяць після здійснення державної реєстрації юридичної особи – міської, селищної, сільської ради, обраної об'єднаною територіальною громадою, та її виконавчого комітету [14].

Схематично розглянемо структурні елементи виробничого плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, рекомендованого Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (рис. 6).

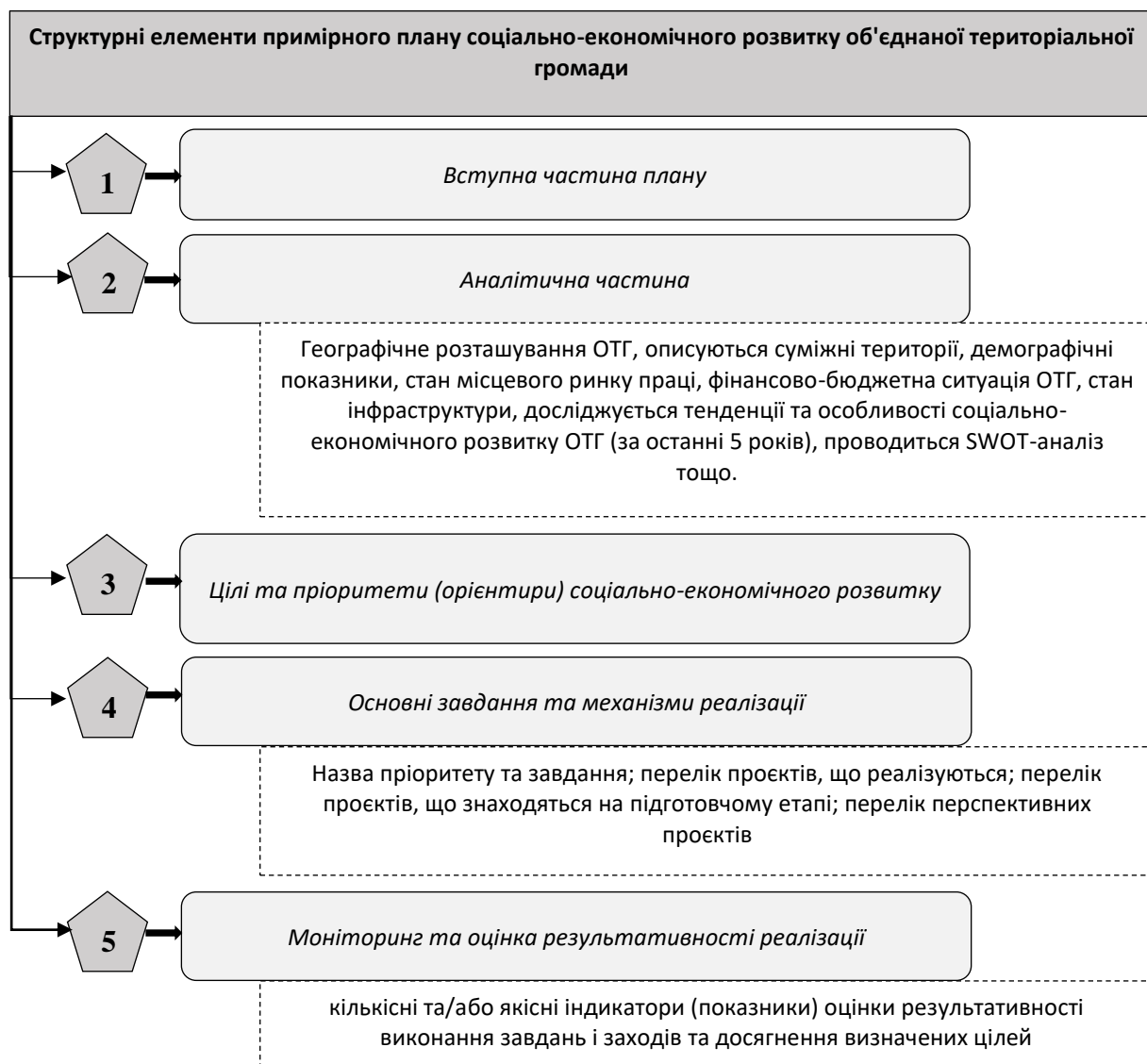

Рисунок 6 – Структурні елементи плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади України

Джерело: узагальнено автором на основі [14]

Схарактеризуємо детальніше кожну зі структурних частин приблизного плану.

У вступній частині плану (програми) соціально-економічного розвитку територіальної громади зазначається необхідність розробки та підготовки даного плану.

Аналітична частина дозволяє здійснити моніторинг наявного соціально-економічного стану об'єднаної територіальної громади та дослідити тенденції її розвитку, що слугують основою для можливості подальшої розробки стратегії розвитку досліджуваної територіальної громади на відповідний період.

Варто зазначити, що на етапі розробки аналітичної частини важливим та, на нашу думку, особливо доцільним є проведення SWOT-аналізу об'єднаної

територіальної громади, що дозволить виділити слабкі та сильні сторони досліджуваної громади та дослідити наявні ризики та можливості (перспективи) її подальшого соціально-економічного розвитку.

Цілі (очікувані досягнення) і пріоритети соціально-економічного розвитку територіальної громади базуються на цілях задля яких було створено дану громаду та відповідають загальнодержавним орієнтирам. У Методичних рекомендаціях зазначено, що кількість пріоритетів розвитку об'єднаної територіальної громади задля дотримання принципу реалістичності доцільно визначати не більше 5, що вважаємо повністю обґрунтованою рекомендацією.

Контроль за виконанням плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної

громади рекомендується здійснювати виконавчому комітету та головним розпорядникам коштів в межах їх повноважень та спеціалізації. Моніторинг та оцінювання процесу виконання плану виконавчому комітету рекомендується проводити щорічно, незалежно від затвердженого терміну виконання плану.

За результатами моніторингу доцільним є підготовка узагальненого звіту щодо стану виконання затвердженого плану розвитку територіальної громади та подання його на розгляд відповідної ради (органу місцевого самоврядування).

Основні досягнуті результати реалізації плану розвитку територіальної громади виконавчому комітету рекомендується оприлюднювати у регіональних засобах масової інформації задля дотримання принципів гласності, відкритості, прозорості та доступності [18-19].

Отже, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України було затверджено досліджені Методичні рекомендації, які містять основні методичні засади формування і реалізації прогностичних і програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. Дані Методичні рекомендації можуть використовуватися органами місцевого самоврядування територіальних громад повністю або частково, на власний розсуд, для зручності та спрощення організаційних процесів на місцях.

Висновки. У процесі розгляду організації соціально-економічного розвитку територіальних громад проаналізовано підходи до трактування поняття «територіальна громада», уточнено види територіальних громад, з'ясовано ознаки територіальної громади.

Стверджено, що до основних ознак територіальної громади належать: інтеграційна, територіальна, інтелектуально-комунікативна, майнова, фінансова, історико-культурна тощо.

Таким чином, учасників територіальної громади об'єднують спільна територія постійного проживання, соціальна взаємодія один з одним, спільні територіальні інтереси та потреби місцевого значення, самоідентифікація, спільні цінності та історичні події, комунальна власність тощо.

Виділено основні недоліки в функціонуванні територіальних громад, з-поміж яких: наявність

розбіжностей в першочергових потребах громад та діями з боку місцевої влади на їх задоволення; відсутність злагодженого механізму зворотного зв'язку з місцевим населенням; недостатній рівень якості послуг, що надаються місцевими органами влади; недостатня кількість працівників в місцевих органах влади.

Наголошено, що запровадження однакових програм соціально-економічного розвитку не є раціональним через те, що кожен регіон чи громада потребує особливих, спеціалізованих дій з боку влади.

Визначено принципи, на основі яких відбувається формування добровільного об'єднання територіальних громад в Україні, з-поміж яких: конституційність та законність процесу об'єднання територіальних громад; добровільність суб'єктів об'єднання; економічна ефективність; державна підтримка; повсюдність місцевого самоврядування; прозорість та відкритість (як процесу створення так і діяльності об'єднаної територіальної громади); відповідальність.

Систематизовано чинники впливу на розробку, затвердження та реалізацію програм економічного і соціального розвитку окремих територіальних громад, а саме: політичні (нестабільна політична ситуація в країні, втручання міжнародних організацій у діяльність держави); екологічні (природні явища, катаклізми тощо); фінансово-економічні (світові та державні кризи, нестабільність економіки, національної грошової одиниці); соціальні (демографічні показники тощо) та інші.

З'ясовано, що перелік показників соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади має містити показники, що характеризують демографічну ситуацію; економічну ефективність об'єднаної територіальної громади; фінансову самодостатність; якість та доступність публічних послуг; створення комфортних умов для життя.

Розглянуто структурні елементи плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади та наголошено, що основні досягнуті результати реалізації плану розвитку територіальної громади необхідно оприлюднювати у регіональних засобах масової інформації задля дотримання принципів гласності, відкритості, прозорості та доступності.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
2. Про спрощені громади. URL : <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2022).
3. Альошина Н. М. Поняття й ознаки територіальної громади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. №21. С. 173-180.
4. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : моногр. / О. В. Батанов ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. К. : Концерн Видавн. дім Ін Юре, 2003. 512 с., с. 77.

5. Остапенко О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909> (дата звернення: 01.05.2022).
6. Лісман Т. А. Визначення сутності поняття «територіальна громада». Вісник НУЦЗУ. Серія : Державне управління. Вип. 1(6), 2017. С.289-294) с.293.
7. Парамзіна Т. В. Організаційні та правові аспекти створення та забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Державне управління: удосконалення та розвиток № 6, 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> (дата звернення: 01.05.2022).
8. Мельник Д. М. Теоретичні засади формування територіальних громад : імплементація світового досвіду в Україну. *Агросвіт*. 2018. № 11. С. 33–38.
9. Конституція України : Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
10. Муніципальне право України : підруч. / кол. авт. ; за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. К. : Юрінком Інтер, 2006. 592 с. URL : http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/konstitutsiyne_pravo_ukrayini_pogorilko_vf (дата звернення: 01.05.2022)
11. Коваль Г.В. Територіальна громада : основні ознаки, рівні та особливості. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, № 2, 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_2_22 (дата звернення: 01.05.2022).
12. Парамзіна Т. В. Організаційні та правові аспекти створення та забезпечення сталого розвитку територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 6. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> (дата звернення: 01.05.2022).
13. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України № 157-VIII від 05.02.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : Наказ Мінрегіон України № 75 від 30.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#n8> (дата звернення: 01.05.2022).
15. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України № 1602-III від 23.03.2000 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
16. Полторак А. С. *Фінансова безпеки держави в умовах глобалізації : теорія, методологія та практика* : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
17. Poltorak Anastasiia, Khrystenko Olha, Sukhorukova Anna, Moroz Tetyana, Sharin Oleksandr. Development of an integrated approach to assessing the impact of innovative development on the level of financial security of households. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2022. № 1(13-115), pp. 103–112. doi: 10.15587/1729-4061.2022.253062.
18. Poltorak Anastasiia, Potryvaieva Natalia, Kuzoma Vitalii, Volosiuk Yurii, Bobrovska Nadia. Development of doctrinal model for state's financial security management and forecasting its level. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. №5/13 (113). Pp.26-33. doi: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056>.
19. Полторак А.С., Чечіна І.О., Люткіна Т.Е. Напрями розвитку управління проектною діяльністю в органах місцевого самоврядування. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2021. № 6(2021). С. 35-39. DOI: 10.30929/1995-0519.2021.6.35-40.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). On local self-government in Ukraine (Act No. 280/97-BP, May 21). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. About affluent communities. Retrieved from : <https://decentralization.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Aloshyna, N. M. (2018). The concept and characteristics of the territorial community. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannya*, 21, 173-180. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44 [in Ukrainian].
4. Batanov, O. V. (2019). *Konstytutsiino-pravovyi status terytorialnykh hromad v Ukraini* [Constitutional and legal status of territorial communities in Ukraine]. Kyiv : Kontsern Vydavn. dim In Yure [in Ukrainian].
5. Ostapenko, O. H. & Baranovska, T. M. (2015). Territorial communities as the primary subject of local self-government and implementation of municipal policy. *Derzhavne upravlinnia : udoskonalennia ta rozvytok*, 10. Retrieved from : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909> [in Ukrainian].
6. Lisman, T.A. (2017). Defining the essence of the concept of "territorial community". *Bulletin of NUTSZU. Series : Public Administration*, 1 (6), 289-294 [in Ukrainian].
7. Paramzina, T.V. (2017) Organizational and legal aspects of creating and ensuring sustainable development of territorial communities. *Public administration : improvement and development*, 6. Retrieved from : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> [in Ukrainian].
8. Melnyk, D.M. (2018). Theoretical principles of formation of territorial communities: implementation of world experience in Ukraine. *Agrosvit*, 11, 33-38 [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Constitution of Ukraine (Act No. 254k / 96-VR, June 28). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Municipal law of Ukraine : textbook / col. aut. ; for ed. V.F. Pogorilka, OF Fritsky. K. : Jurinkom Inter, 2006. 592 p. Retrieved from : http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/konstitutsiyne_pravo_ukrayini_pogorilko_vf [in Ukrainian].
11. Koval, G. V. (2017). Territorial community : main features, levels and features. Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government, 2. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_2_22 [in Ukrainian].

12. Paramzina, T. V. (2017). Organizational and legal aspects of creating and ensuring sustainable development of territorial communities. *Public administration: improvement and development*, 6. Retrieved from : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). On voluntary association of territorial communities (Act No. 157-VIII, February 05). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [in Ukrainian].
14. On approval of Methodical recommendations for the formation and implementation of forecast and program documents of socio-economic development of the united territorial community : Order of the Ministry of Regional Development of Ukraine № 75 of 30.03.2016 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada / show / v0075858-16 # n8> [in Ukrainian].
15. On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine : Law of Ukraine № 1602-III of March 23, 2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> [in Ukrainian].
16. Poltorak, A. S. (2019). Financial security of the state in the context of globalization : theory, methodology and practice. Mykolaiv : MNAU [in Ukrainian].
17. Poltorak Anastasiia, Khrystenko Olha, Sukhorukova Anna, Moroz Tetyana, Sharin Oleksandr (2022). Development of an integrated approach to assessing the impact of innovative development on the level of financial security of households. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1 (13-115), 103–112. doi: 10.15587 / 1729-4061.2022.253062 [in Ukrainian].
18. Poltorak Anastasiia, Potryvaieva Natalia, Kuzoma Vitalii, Volosiuk Yurii, Bobrovska Nadia (2021). Development of doctrinal model for state's financial security management and forecasting its level. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5 / 13 (113), 26-33. doi: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056> [in Ukrainian].
19. Poltorak, A.S. & Chechina, I.O. Letkina, T.E. (2021). Directions of development of project activity management in local self-government bodies. *Bulletin of the Mykhailo Ostrohradsky KrNU*, 6 (2021), 35-39. DOI: 10.30929 / 1995-0519.2021.6.35-40 [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License